

KANGASALA, VEHONIEMI

Historiallisen tielinjan inventointi Raikunseudun
vesiosuuskunnan vesi- ja viemärijohtoon
laajentumisalueella 27.-30.4. ja
1.-2.6.2015.

FM Ulla Moilanen
Pirkanmaan maakuntamuseo
Kulttuuriympäristöyksikkö

Tiivistelmä

Raikunseudun vesiosuuskunta suunnittelee vesi- ja viemärijohdon laajentamista Vehoniemenkylään. Vesihuoltolinja on suunniteltu sivuamaan ja risteämään tietä 13982 (Vanha Pälkäneentie), joka on historiallinen Tammerkosken ja Hämeenlinnan yhdistävä kulkuväylä. Kulkureitti mainitaan maantienä jo vuonna 1459. Lisäksi vesihuoltolinja seuraa Vehoniemenharjun ylittävää metsätietä, joka näkyy 1700-luvun kartoissa. Pirkanmaan maakuntamuseo teki Vehoniemessä inventoinnin, jonka tarkoituksena oli selvittää maastossa kohdat, joissa on mahdollisesti voinut säilyä historialliseen tiehen liittyviä rakenteita. Rakenteita ei havaittu harjun yli kulkevalla tiellä, mutta Vanhan Pälkäneentien viereen suunnitellulla vesihuoltolinjauksella on mahdollisesti vaikutusta historialliseen tiehen liittyviin rakenteisiin kahdessa kohdassa.

Sisällysluettelo

Arkisto ja rekisteritiedot	4
Sijaintikartta	5
Suunnitelmapakartta (tutkimusalue)	6
1. Johdanto	7
2. Tutkimusalueen topografia ja tutkimushistoria	7
3. Havainnot maastossa ja yhteenveto	13
Lähteet	16

Arkisto- ja rekisteritiedot

Kunta:	Kangasala	
Kylä/kaupunginosa:	Vehoniemenkylä	
Tutkimuksen laatu:	Arkeologinen inventointi/Arkistoinventointi	
Peruskartat:	2141 01 Saarikylät 2141 02 Kangasala 2141 04 Pälkäne	
Tutkimuslaitos:	Pirkanmaan maakuntamuseo	
Kenttätyönjohtaja:	FM Ulla Moilanen	
Työaika:	27.4.-30.4.2015	
Vesihuoltolinjan pituus tutkimusalueella:	Noin 2,8 km	
Tutkimuksen tilaaja / rahoittaja:	Raikunseudun vesiosuuskunta	
Tutkimuskustannukset:	1615 € + alv	
Digitaalikuvat:	KYY 156: 1-6	
Aikaisemmat arkeologiset selvitykset:	K.Luoto/PMM 2011	Karttaselvitys
	T. Jussila /Mikroliitti oy 2007	Inventointi
	T. Nurminen(Tampereen museot 1993	Inventointi
Alkuperäinen raportti:	Pirkanmaan maakuntamuseo	
Kopiot:	Museoviraston keskusarkisto, Helsinki Raikunseudun vesiosuuskunta	
Lyhenteet:		
	KA	Kansallisarkisto
	PMM	Pirkanmaan maakuntamuseo

Kannen kuva: Tutkimusaluetta 1650-luvun lääninkartassa. Arkistolaitoksen digitoitu kartta-aineisto.

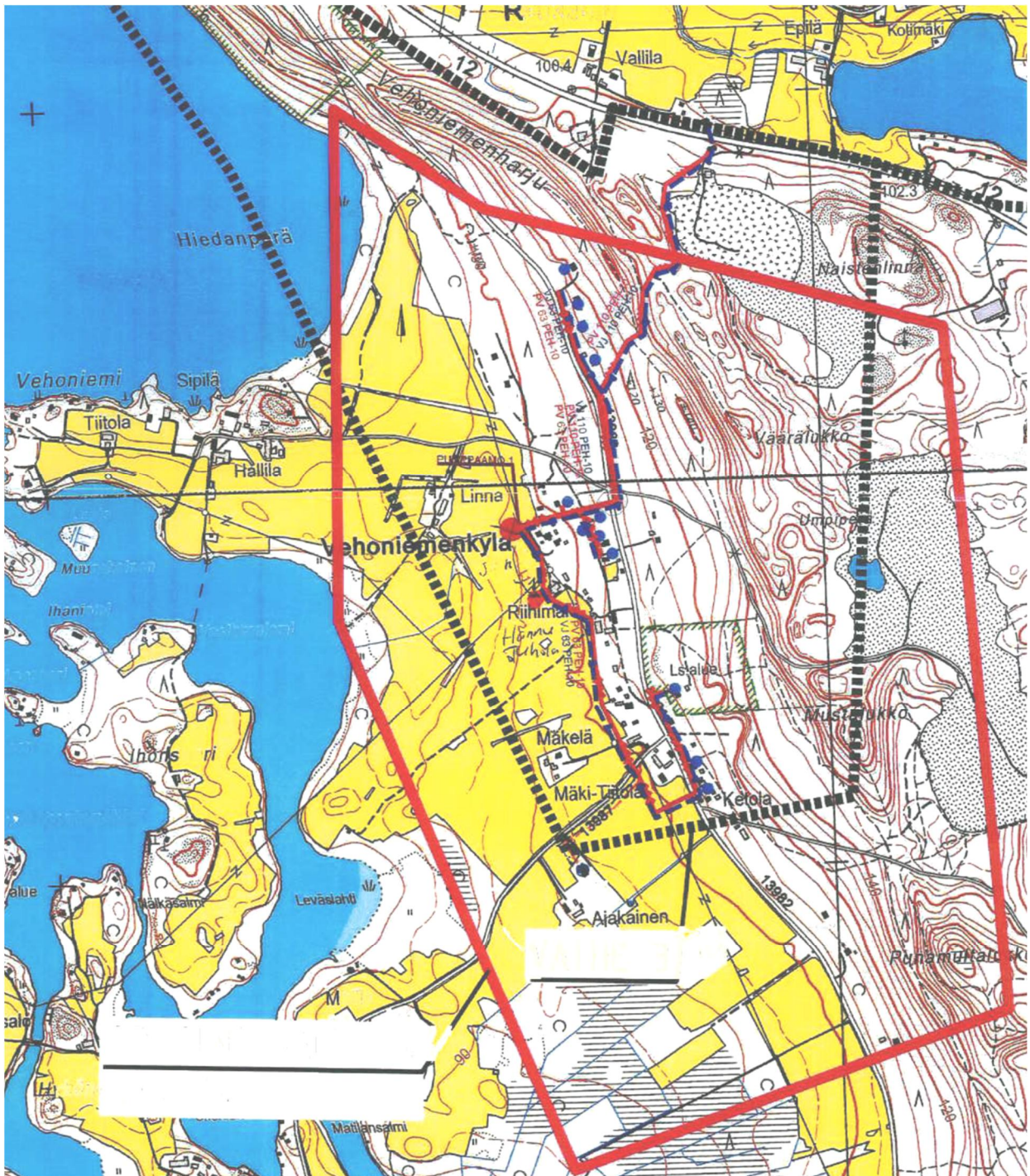
Sijaintikartta

Mk: 1: 80 000

Pohjakartta © MML

Suunnitelmapakartta (tutkimusalue)

Punaisella on rajattu toiminta-alue ja sen sisälle on merkitty mustalla katkoviivalla urakkavaiheen rajaus. Näiden sisälle on merkitty suunniteltu vesihuoltolinja vierekkäisellä viivoituksella: yhtenäisellä punaisella sekä sinisellä katkoviivalla. Selvityksessä keskityttiin linjauksen alueelle.

1. Johdanto

Raikunseudun vesiosuuskunta suunnittelee vesi- ja viemärijohdon laajentamista Vehoniemenkylään. Vesihuoltolinja on suunniteltu sivuamaan tietä 13982 (Vanha Pälkäneentie), joka on historiallinen Tammerkosken ja Hämeenlinnan yhdistävä kulkuväylä. Vesihuoltolinja on suunniteltu kulkemaan tien vieressä yhteensä noin kilometrin matkalla. Suunnitelmassa vesihuoltolinja myös risteää tien kanssa kahdessa kohtaa. Vesihuoltolinjan suunnitelma sisältää myös linjauksen Vehoniemenharjun ylitse. Ylityskohta seuraa noin 700 metrin matkan käytöstä jäänyttä tietä, joka on merkitty historiallisiin karttoihin. Tämä tielinja on yhdistänyt Vehoniemen ja Raikun historialliset kylät. Moderni historia tuntee kulkuväylän koulutienä, jota pitkin Vehoniemestä on kuljettu Raikun koululle.

Pirkanmaan maakuntamuseo on edellyttänyt lausunnossaan 13.3.2015 (68/2015) selvitystä vesihuoltolinjan suhteesta historiallisten teiden linjauksiin alueella. Inventoinnin tarkoituksena oli myös selvittää maastossa kohdat, joissa on mahdollisesti voinut säilyä historialliseen tiehen liittyviä rakenteita.

Karttaselvityksen ja inventoinnin teki FM Ulla Moilanen 27.4.-30.4. ja 1.-2.6.2015. Ajasta yksi päivä käytettiin maastotarkastukseen ja viisi päivää arkistoinventointiin, kartta-analyyysien tekemiseen ja raportin kirjoittamiseen. Työn valvojana Pirkanmaan maakuntamuseossa toimi Kreetta Lesell. Työtä varten tutustuttiin alueen aikaisempiin arkeologisiin selvityksiin sekä historialliseen kartta-aineistoon.

Tampereella 2.6.2015. FM Ulla Moilanen.

2. Tutkimusalueen topografia ja tutkimushistoria

Tutkimusalue sijaitsee noin 10 kilometriä Kangasalan kirkosta kaakkoon, Roineen länsirannalla Vanhan Pälkäneentien varressa. Alueella sijaitsee Vehoniemen harju, joka on osa valtakunnallisesti arvokasta Pirkanmaan harjumaisemien kokonaisuutta. Vehoniemenkylän kohdalla Vanha Pälkäneentie kulkee harjualueen ja peltomaiseman välissä.

Alueella on tehty arkeologinen inventointi vuonna 1993 (Teija Nurminen), jolloin Roineen ranta-alueilta löytyi kiviakautisia asuinpaikkoja. Alueen historiallisen ajan kylät on listattu Timo Jussilan inventoinnissa 2007. Aikaisemmissa inventoinneissa ei kuitenkaan ole huomioitu historiallista tiestöä, josta on tehty erillinen selvitys vuonna 2011 (Kalle Luoto).

Vanha Pälkäneentie on osa historiallista kulkureittiä Hämeenlinnan ja Kokemäenjokivarren asutuksen välillä. Sitä on pidetty eteläisenä osana *Kyröskankaan tietä*, joka mainitaan Jaakko Teitin 1555-56 laatimassa Suomen yleisten teiden ja kulkureittien luettelossa¹. Luettelon mukaan tie kulkee "erämaan halki Korsholmasta Hämeenlinnaan". Hämeenlinnasta Tammerkoskelle kulkeva osuus on kulkenut Hollolan ja Pälkäneen kautta, ja Kangasalla Vehonienharjun yli. Ensimmäisen kerran tie mainitaan maantienä jo 1459. Myöhemmin, 1600-luvulla, kulkureitti oli merkittävä kaupp- ja postireitti. (Niitemaa 1955: 219-220; Viertola 1974: 44-45; Luoto 2011: 16-18).

Suomen rannikon ja sisämaan yhdistävän pysyvän maantiestön on arveltu vakiintuneen jo rautakaudella, mutta vasta keskiajalta on olemassa sitä koskevaa kirjallista lähdeaineistoa. Maunu Eerikinpojan (n. 1350) ja kuningas Kristofferin (1442) maanlakien mukaan jokaiseen kylään ja kylästä ulos tuli johtaa vähintään yksi yleinen tie, jonka leveydeksi määrättiin kymmenen kyynärää (noin kuusi metriä). Teiden ylläpito kuului yhteisesti kylän maanomistajille. (Niukkanen 2009: 100-101).

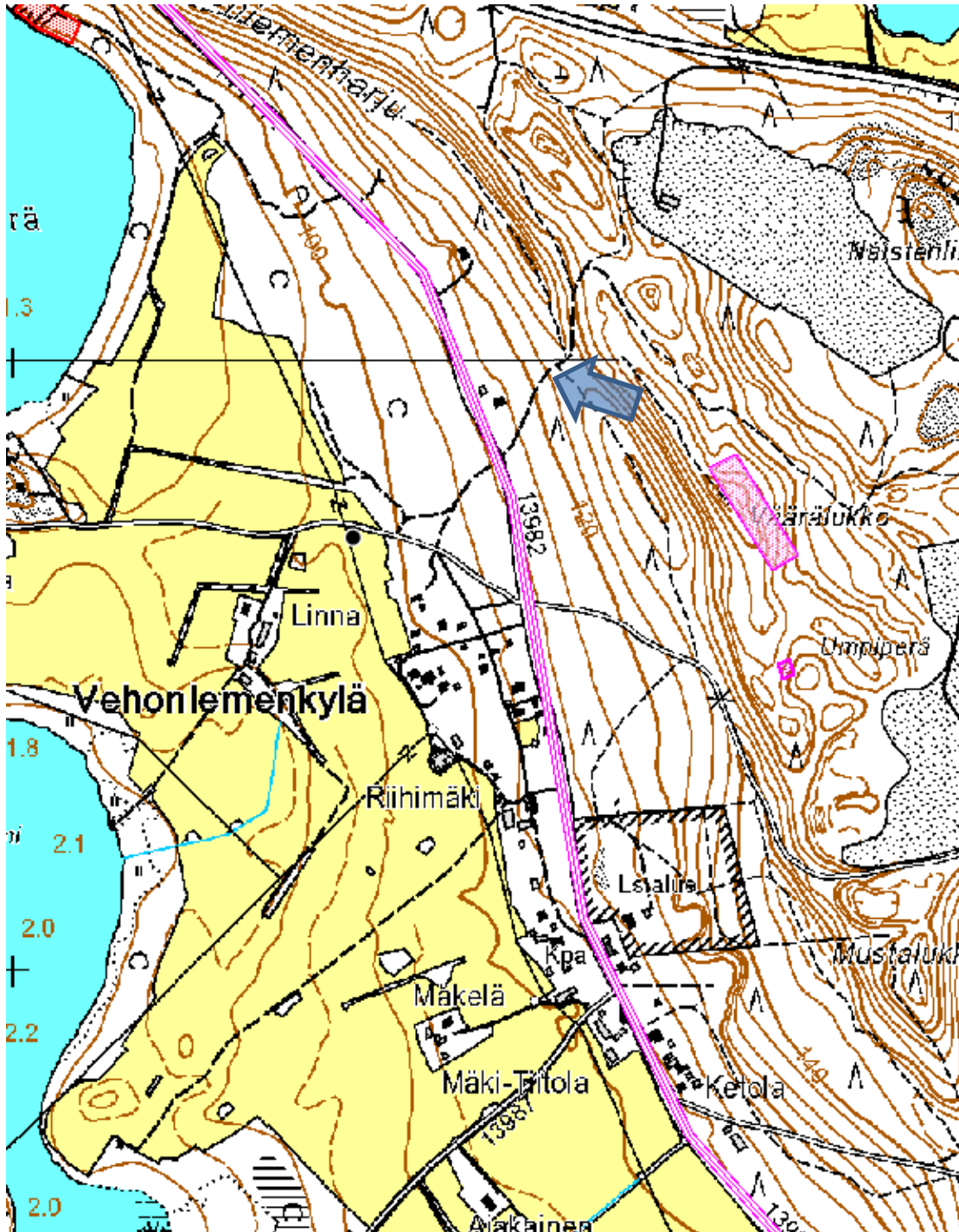
Tieverkkoa parannettiin ja laajennettiin 1600-luvulla postin, virkamiesten ja armeijan käyttöä varten. Kruunun määräyksestä kivet ja kalliot oli hajotettava polttamalla, liian suuret kalliot kierrettävä, kuopat täytettävä ja soiset paikat kunnostettava täytemaalla ja kapulasilloin. Tien tuli olla tarpeeksi leveä, jotta vaunut pystyivät ohittamaan toisensa. Vuoden 1649 kestiekivarijärjestyksessä lisäksi määrättiin, että maanteiden varteen tuli asettaa kivet peninkulman (10 688 metriä) välein. 1600-luvun puolivälissä käyttöön otettiin myös manttaalipyykit, joilla osoitettiin talonpojille tienhoitorasitteeksi määrätyn tienosan pituus. (Niukkanen 2009: 100-101).

Ruotsin valtakunnanlaissa 1734 tiet määrättiin päällystettäväksi soralla ja varustettaviksi ojin, minkä lisäksi niiden reuna-alueet tuli raivata. Teiden varsille tuli lisäksi asettaa kivet täysi-, puoli- ja neljännespeninkulman välein. 1700-luvun lopulla määrättiin, että täyden peninkulman kohdalla tuli asettaa kivet molemmin puolin tietä. (Niukkanen 2009: 100-101).

Muinaismuistolain mukaan keskiajan ja uuden ajan alun maantieverkoston tiet voidaan lukea muinaisjäänöksiksi niiden merkittävän historiallisen ja maantieteellisen kontekstin vuoksi. Vaikka yleisessä käytössä olevia teitä ei tavallisesti luokitellakaan muinaisjäänöksiksi, saattaa niihin sisältyä lain tarkoittamia rakenteita ja vanhoja kerroksia. Tiekerroksiin kajottaessa tulee ottaa huomioon mahdollinen dokumentointi- ja näytteidenottotarve. (Niukkanen 2009: 103).

¹ Toisinaan samaan kulkureittiin viitataan nimillä Hämeenkankaan tai Pohjankankaan tie (Niukkanen 2009: 101).

Tutkimusalueella sijaitseva historiallinen tie on asemoitu kartalle vuonna 2011 Pirkanmaan historiallisesti merkittävien teiden karttaselvityksessä (Kalle Luoto, Pirkanmaan maakuntamuseo). Aseointi on merkitty kartalle kuvassa 1. Kuvissa 2-8 on esitetty tutkimusalueen tiestöön liittyvää historiallista kartta-aineistoa.

Kuva 1. Kalle Luodon 2011 peruskartalle asemoima Kyröskankaan tie tutkimusalueella (vaaleanpunainen merkintä). Karttaan lisätty nuoli osoittaa Vehoniemenharjun ylittävää tielinjaa, joka kuuluu myös tutkimusalueeseen. Suunniteltu vesihuoltolinjaus seuraa noin 700 metrin matkan tätä käytöstä jäänyttä tietä, joka on merkitty historiallisiin karttoihin.

Kuva 2. Tammerkoski-Hämeenlinna tie on ollut yksi keskiajan keskeisistä kulkureiteistä. Kangasalan ja Pälkäneen välinen tie kulkee pitkin Vehoniemenharjua L. Schroderuksen (Schröder) 1653 laatimassa Hämeen lääninkartassa. Punainen katkoviiva merkitsee pitäjien rajaa. (Heikki Rantatupa: Historialliset kartat).

Kuva 3. Tutkimusalue ympyröitynä ja alueella näkyvä tielinja 1650-luvun lääninkartassa. (KA:n digitoitu kartta-aineisto MH 10/- -).

Kuva 4. Tutkimusalue ympyröitynä varhaisessa pitäjänkartassa. Nuolella on merkitty Vehoniemenharjun ylittävä pienempi tie, jonka vierellä vesihuoltolinja on suunniteltu kulkeväksi. Ylityskohta seuraa noin 700 metrin matkan tätä tietä. (KA:n digitoitu kartta-ainesto: KrA FRV B Pf 31 nr 1).

Kuva 5. Molemmat tielinjat näkyvät vuosien 1776-1805 välillä laadituissa rekognosointikartoissa. Harjun ylittävä pienempi tie on merkitty karttaan nuolella. (KA:n digitoitu kartta-ainesto: KrA FRV A Pf 6 Kangasala Vehonharju XIV 5).

Kuva 6. Johan Florinin 1792 laatima kartta Vehoniemestä. Vanha Pälkäneentie on merkitty punaisella nuolella ja harjun yli Raickua kohti kulkeva tie sinisellä nuolella.

Kuva 7. Molemmat tielinjat näkyvät Hämeen läänin kartassa 1845. Tutkimusalue punaisen ympyrän sisällä.

Kuva 8. Kalmbergin kartastossa 1855 näkyviä teitä. Ympyrällä on merkitty kohta, jossa näkyy Vehoniemenharjun ylittävä pienempi tie. (Kalmbergin kartasto R III : List 8).

3. Havainnot maastossa ja yhteenveto

Tielinjaukset tarkastettiin maastossa 28.4.2015. Huomiota kiinnitettiin näkyviin rakenteisiin sekä mahdollisiin kivipylväisiin ja manttaalipyökköihin, joita ei kuitenkaan havaittu. Vanha Pälkäneentie kulkee hiekkapohjaisessa kangasmetsässä, osittain selvästi ympäröivää maastoa korkeammalla. Tiehen liittyvät ojat ovat pääasiassa matalia (kuva 9).

Pälkäneentiestä pohjoiskoilliseen kohti Raikkua haarautuva metsätie on kulunut maastoon syväksi uraksi (kuva 10), eikä siihen liity selviä silmämääräisesti havaittavissa olevia rakenteita. Tie on pehmeä ja hiekkapohjainen, ja kulkee osittain vanhan hiekkakuopan reunalla. Tien painuminen maastossa voi johtua osittain siitä, että tiellä on ajettu metsätyökoneilla.

Luonnonsuojelualueen eteläpuolelle jäävä vesihuoltolinjauksen osa, joka kulkee Vanhan Pälkäneentien varressa sen itäpuolella (ks. suunnitelmakartta sivulla 6), ylittää vanhojen liikerakennusten edustalla olevan asfaltoidun pihapiirin (kuva 11). On periaatteessa mahdollista, että päällysteen alla on säilynyt tiehen liittyviä rakenteita.

Inventoinnin perusteella vesihuoltolinjalla on mahdollisesti vaikutusta historiallisen ajan tielinjauksen rakenteisiin kahdessa kohdassa, jotka on merkitty kuvan 12 karttaan sivulla 15. Näistä pohjoisempi on aluetta, jossa linjaus kulkee tien suoja-alueella. Eteläisemmällä alueella on päällystetty pihamaa. Tiehen mahdollisesti liittyviä arkeologisia rakenteita tulee todennäköisimmin vastaan tietä alitettaessa.

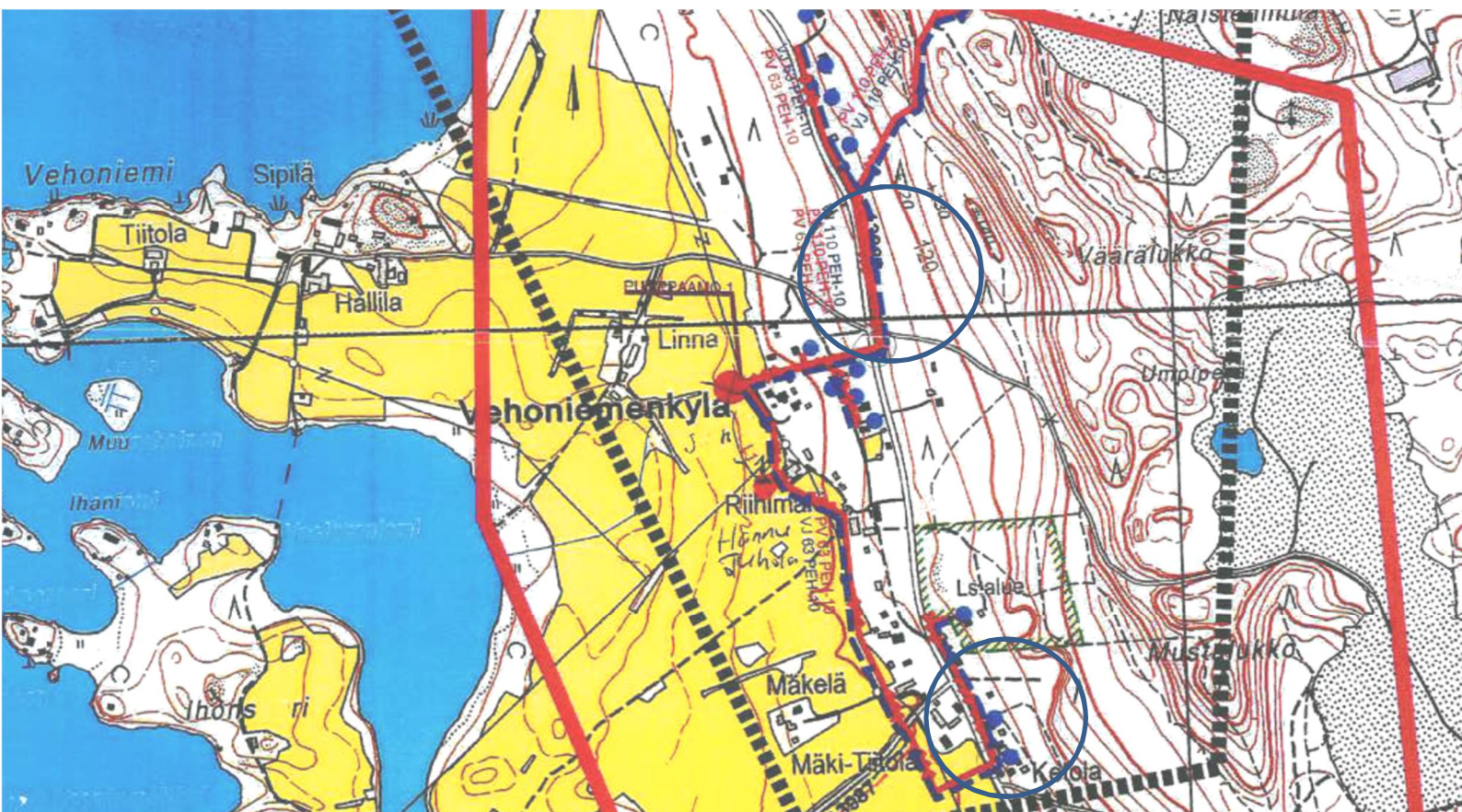

Kuva 9. Vanhaa Pälkäneentietä pohjoiseen Vehoniemenkylän tienristeyksen kohdalla. Tie on hieman muuta ympäristöä korkeammalla ja sen oikealla puolella kulkee matala oja, johon liittyy matala valli. Kuva: Ulla Moilanen (KYY 156: 1).

Kuva 10. Harjun ylittävä tie on kulunut maastoon syväksi uraksi. Kuva: Ulla Moilanen (KYY 156: 3).

Kuva 11. Vanhoja liikerakennuksia ja niiden edustalla oleva päällystetty pihamaa. Kuva: Ulla Moilanen (KYY 156:6).

Kuva 12. Suunnitelman vaikutus historialliseen tielinjaan. Pohjoisemman ympyrän alueella on tien alitus, minkä lisäksi linjaus kulkee noin 200 metrin matkan tien suoja-alueella. Alueella on näkyvissä matala oja ja siihen liittyvä valli. Eteläisemmällä alueella on tien alitus sekä päällystetty pihamaa-alue (alle 100 metriä), jonka alla tierakenteiden säilyminen on teoriassa mahdollista.

Lähteet

Arkistolähteet:

Arkistolaitoksen digitoitu kartta-aineisto: digi.narc.fi

Heikki Rantatupa: Historialliset kartat www.vanhakartta.fi

Jussila, T. 2007. *Kangasala. Maaseutualueiden yleiskaava-alueen muinaisjäännösinventointi 2007*. Tutkimusraportti, Mikroliitti oy. Museoviraston arkisto.

Luoto, K. 2011. *Pirkanmaan historiallisesti merkittävät tiet*. Karttaselvitys. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.

Nurminen, T. 1993. *Kangasalan inventointi*. Tutkimusraportti. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.

Painetut lähteet:

Alanen, Timo & Kepsu, S. (toim.) 1989. *Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 505.

Niitemaa, V. 1955. Hämeen keskiaika. *Hämeen historia I: Esihistoria ja keskiaika: 199-542*. Hämeenlinna.

Niukkanen, M. 2009. *Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset. Tunnistaminen ja suojelu*. Museoviraston rakennushistorian osaston ohjeita ja oppaita 3.

Viertola, J. 1974. *Suomen teiden historia I. Tie- ja vesirakennushallitus*. Suomen tieyhdistys. Helsinki 1974.